

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ І
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

На правах рукопису

ВЕРБИЦЬКИЙ ЮРІЙ СЕРГІЙОВИЧ

УДК 339.924:504

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ КОМПОНЕНТИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

*Спеціальність 08.05.01 – світове господарство і міжнародні
економічні відносини*

АВТОРЕФЕРАТ

*дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук*

КИЇВ – 2003

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у відділі глобальних систем сучасної цивілізації Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України

Науковий керівник: академік НАН України, доктор економічних наук, професор
ПАХОМОВ Юрій Миколайович,
директор Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
ДАНИЛИШИН Богдан Михайлович, заступник
голови з наукової роботи Ради по вивченню
продуктивних сил України НАН України

кандидат економічних наук
ГАЛИЦЯ Ігор Олександрович,
докторант Інституту економічного прогнозування
НАН України

Провідна установа: Київський національний економічний університет,
кафедра міжнародного менеджменту

Захист відбудеться 20 травня 2003 р. о 16 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.176.01 по захисту дисертацій в Інституті світової економіки і міжнародних відносин НАН України за адресою: 01030, Київ-30, вул. Леонтовича, 5.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України за адресою: 01030, Київ-30, вул. Леонтовича, 5.

Автореферат розісланий 18 квітня 2003 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

А.М.Хахлюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Важливою умовою сталого розвитку окремої країни, світової економіки в цілому, підвищення ефективності механізму міжнародних економічних відносин є екологізація процесів виробництва, переведення усієї системи господарського відтворення людства на принципи, які відповідають задачам збереження навколишнього середовища.

Така постановка питання означає радикальну оптимізацію користування ресурсами під час господарської діяльності та споживання, вироблення таких пріоритетів розвитку, які органічно поєднують фінансову результативність господарської діяльності з її екологічними наслідками. Особливо це стосується економіки України, яка характеризується вкрай нераціональним та неефективним споживанням ресурсів, надзвичайно несприятливими екологічними умовами життя, ускладненнями функціонування господарських систем через їх енергетичну та сировинну витратність.

В цьому контексті має значення аналіз міжнародної практики природокористування та збереження навколишнього середовища при розв'язанні задач динамізації виробничих механізмів, забезпечення їх глобальної конкурентоспособності. Він має дозволити обрати найбільш типологічно близькі до українських умов, а також дієві екологічні моделі господарського розвитку.

Все це зумовлює актуальність теми дослідження в даній роботі, її практичну значущість, структуру та задачі. Вона пов'язана з нагальною потребою в концептуальному обґрунтуванні основних напрямів екологізації сучасного господарського розвитку, науково-технічного прогресу як на глобальному рівні, так і в масштабах окремої країни, її регіонів та територій, окремих комерційних структур.

Тематиці переходу на екологічно обґрунтовану парадигму розвитку присвячено чимало наукових праць. Передусім слід відзначити провідних фахівців, які ввели в науковий обіг детермінанти екологічно обґрунтованого та прийняттого в термінах споживання ресурсів розвитку. Це – Дж.Форрестер, Д.Х. Медоуз та Д.Л.Медоуз, В.Леонт'єв, А.Печчеї, М.Месарович, Е.Пестель, Я.Тінберген, Д.Габор, Дж.Стігліц. Проблематику кліматичних змін в контексті завдань забезпечення сталого розвитку вивчали М.Перрі, Р.Ватсон, З.Шалізі та інші відомі у світі автори. На пострадянському просторі питання екологізації економічної моделі піднімали такі російські вчені, як В.Борейко, Ю.Ізраель, В.Смірнов, В.Фейгін.

Питання вироблення екологічно прийнятної парадигми в Україні неодноразово піднімали Т.Гардашук, К.Ситник, О.Брайон, А.Гордецький. Загальні питання оптимізації моделі відкритої економіки України, вибору

соціально орієнтованої екологізації економіки розглядали О.Білорус, В.Будкін, І.Бураковський, О.Власюк, І.Галиця, Б.Данилишин, М.Дудченко, В.Єременко, А.Кредісов, Д.Лук'яненко, І.Луніна, В.Новицький, В.Оніщенко, Ю.Пахомов, О.Плотников, А.Поручник, С.Сіденко, А.Філіпенко та інші.

Питання економіко-екологічних аспектів глобалізації, міжнародних економічних відносин розглядали та висвітлювали фахівці Світового банку, ООН, СОТ, Комісії ЄС, інших впливових міжнародних інститутів, які за результатами роботи виступали з аналітичними доповідями та публікаціями. Особливо в цьому відношенні можна відзначити таку неурядову структуру, як Римський клуб, під егідою якого було вироблено чимало важливих концептуальних підходів, висновків та практичних рекомендацій.

Разом з тим, наявність безумовно значущих досліджень, які було проведено, не відкидає потребу в подальшому висвітленні ряду важливих питань оптимізації екологічної політики, яка потребує відповідного економіко-організаційного та інституційного забезпечення. Причому сказане стосується як завдань національного рівня, так і проблем розвитку глобального порядку.

Враховуючи сказане, можна визначити необхідність такого комплексного, узагальнюючого розгляду, який би синтезував світовий досвід екологічної політики, економіко-екологічну проблематику регіональної інтеграції та завдання покращання стану навколишнього середовища в Україні в контексті тенденцій післякризового зростання, реформування національного господарства і передусім – паливно-енергетичного комплексу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконувалась у відповідності до планової тематики дослідження відділу глобальних систем сучасної цивілізації Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України, зокрема при розробці наступних тем: “Світовий досвід ринкової та структурної трансформації і реалії України” (№ держреєстрації 0109U002311); “Цивілізаційні основи світових трансформаційних процесів” (№ держреєстрації 101U005101).

Мета та завдання дисертації полягає у дослідженні теоретичних і практичних аспектів формування моделі екологічно обґрунтованого розвитку економіки у співвідношенні з тенденціями глобалізації, на базі чого було сформульовано відповідні практичні рекомендації щодо оптимізації природоохоронної політики України в контексті завдань гео економічного розвитку.

Для досягнення визначеної мети роботи передбачається вирішити ряд наступних **задач дослідження** теоретико-методологічного та прикладного характеру:

- визначити сутність глобальних екологічних проблем в контексті задач економічного росту;
- розкрити задачі екологічної політики держави, враховуючи регіональні інтеграційні процеси;
- обґрунтувати пріоритети природоохоронної діяльності як форми регулювання міжнародних економічних відносин;
- розкрити особливості національного економічного регулювання в контексті задач екологізації моделі розвитку;
- визначити особливості впливу технологічно-інноваційної сфери на екологічну політику сучасної держави та України зокрема;
- визначити особливості ресурсо-енергетичної проблеми сучасного світового господарства;
- встановити задачі взаємодії українських та міжнародних економіко-організаційних механізмів охорони навколишнього середовища;
- обґрунтувати задачі національної природоохоронної політики в контексті задач міжнародної економічної діяльності України;
- визначити практичні напрями формування ефективного еколого-економічного механізму в Україні.

Об'єктом дослідження є еколого-економічні механізми світового господарства, які формують сучасні тенденції міжнародних економічних відносин та розвитку відкритих економік.

Предметом дослідження виступають інструменти формування ефективного еколого-економічного механізму в Україні та відповідного макроекономічного регулювання.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження виступає комплекс інструментів та наукових підходів, які застосовувалися у відповідності до задач окремих структурних частин роботи.

В ході дослідження глобальних екологічних проблем в контексті задач економічного росту застосовувалися системний аналіз досліджуваних інтеграційних явищ (зокрема при вивченні економічно-екологічної складової процесів глобалізації), діалектичний метод пізнання, методи індукції та дедукції (зокрема при аналізі ресурсо-енергетичної проблеми сучасного світового господарства), критичне використання висновків теоретичних та експертних оцінок, які лежать в основі наявних регулятивних підходів та інтеграційних механізмів (зокрема при вивченні природоохоронної діяльності як форми регулювання міжнародних економічних відносин).

При дослідженні міжнародних економіко-організаційних механізмів розв'язання проблем навколишнього середовища застосовувався метод історизму (зокрема процесів становлення сучасної системи організаційно-економічних механізмів та інститутів міжнародної природоохоронної діяльності), а також методи покрайнового та секторального аналізу (при розгляді міжнародної практики регулювання технологічної та інноваційної діяльності).

При дослідженні національної природоохоронної політики України та при виробленні відповідних прикладних висновків та рекомендацій застосовувалися методи макроекономічного аналізу (зокрема при розгляді екологічної складової моделі сталого розвитку національної економіки України), функціонально-системний підхід (при дослідженні правового та інституційного механізму екологізації відкритої економіки України), метод секторального аналізу (при формулюванні напрямів формування ефективного еколого-економічного механізму в Україні).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розкритті сутнісних характеристик екологічної парадигми розвитку світового господарства та відкритої економіки в комплексі теоретичних та практичних аспектів, закономірностей міжнародних економічних відносин. При цьому обґрунтовуються задачі оптимізації ресурсокористування у світовому масштабі, а також доводиться необхідність активної екологічної політики в державі, що постає складовою сучасної моделі макроекономічного регулювання.

Найбільші суттєві здобутки, які відображають новизну наукових результатів та розкривають особистий внесок автора у розробку проблеми, що досліджується, полягають в тому, що автором:

- обґрунтовано параметри та необхідність дотримання нової парадигми сучасного розвитку, яка інтегрує проблематику розподілу обмежених ресурсів та вивчення процесів їх переробки, широкий спектр відносин геоекономічного характеру, еколого-економічних перспектив розвитку процесів відтворення; показано, що, по-перше, екстенсивні моделі розвитку є обмеженими фізичними обсягами ресурсів, а по-друге, навантаження на навколишнє середовище призводить до негативних змін у житті людини, усієї біоти, які необхідно попереджувати застосуванням екологічно виваженої моделі росту;
- доведено, що екологічна модель розвитку та характер ресурсопереробки, які є властивими господарському комплексу певної країни, закріплюють за нею відповідне місце в системі міжнародного поділу праці; зокрема, показано, що механізм диспропорційного розвитку країн світу формується об'єктивними економічними процесами та суб'єктивними зусиллями щодо

формування моделі національної спеціалізації, інноваційного розвитку у відповідності до певних технологічних пріоритетів, а спеціалізація у відповідності до так званих “факторних переваг” (передусім пов'язаних з експортом сировини) консервує технологічно примітивні та екологічно брудні види виробництва, провокує недоінвестування сфер освіти, об'єктів та проектів науково-технічного характеру;

- визначені цілі та параметри застосування альтернативних енергетичних технологій, які не справляють негативний вплив на температурний баланс планети та не призводять до подальшого забруднення в глобальному та місцевому масштабах;
- вперше доведено, що держава має втручатися в інноваційний процес за допомогою широкого спектру фінансових та організаційно-адміністративних важелів з метою створення більш дружнього стосовно природи режиму господарської діяльності; причому така політика є засобом активного формування моделі спеціалізації національної економіки, створення передумов технологічного лідерства по окремих напрямках НТП, побудови соціально орієнтованої моделі економіки;
- виявлено конкретні потреби у створенні продуманого правового механізму, який би зумовлював вигідність проведення енерго- та ресурсозберігаючої політики, а також у створенні інститутів кредитно-фінансової підтримки виробників екологічно чистих продуктів, обладнання, застосування якого сприятиме покращанню екологічних показників господарювання інших комерційних агентів, побутових споживачів;
- обґрунтовано, що критеріями вдосконалення системи державного екологічного контролю, моніторингу є краще розмежування екологічних контрольних повноважень центральної та місцевої влад, розробка більш ефективних прикордонних механізмів запобігання екологічній шкоді та відповідної фінансової компенсації;
- отримало подальший розвиток визначення конкретних напрямів формування ефективного еколого-економічного механізму в Україні, які становить комплекс організаційних, економічних та природоохоронних інструментів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення, які було сформульовано в роботі, можуть бути використані у практиці економіко-екологічного регулювання на макро- та мікроекономічному рівні. Зокрема автором було обґрунтовано необхідність прийняти подвійну парадигму енергетичного розвитку в Україні. Це означає вирішення задачі раціоналізації енергоспоживання, зниження вмісту енергоносіїв в структурі ціни кінцевої продукції, а також перехід на модель

широкого застосування вітроенергетики, соняшної енергетики, енергетики морських припливів та хвиль, виготовлення палива з відходів продукції агропромислового виробництва.

Обґрунтовано механізм збільшення екологічної відповідальності та справедливого розподілу фінансових зобов'язань у відповідності до реальних обсягів забруднення навколишнього середовища, задач збереження біосистем та ліквідації наслідків й попередження негативних впливів на навколишнє середовище.

Показано, що Україні доцільно перейти від моделі спеціалізації, яка консервує технологічно відсталі та екологічно “брудні” виробництва, на інноваційну модель спеціалізації та розвитку. Визначено інструменти переходу від застарілих технологій до сучасних моделей організації виробництва, що пов'язано із застосуванням системи екологічних стандартів.

Було визначено напрями галузевого співробітництва України, участі її підприємств у коопераційному партнерстві, які можна вважати засобами залучення до передових технологій та реалізації потенціалу високотехнологічних виробництв, зокрема в аерокосмічній, комунікаційній, електронно-обчислювальній та інших галузях, в сфері розробки і впровадження нових матеріалів та ін., задачі міжнародної політики України, які пов'язані з ініціативами щодо створення комплексної системи оцінок обсягів споживання окремими державами природних ресурсів, їх фінансових можливостей тощо.

Особистий внесок здобувача полягає в тому, що всі наукові результати виконаної дисертації отримані автором самостійно.

Апробація результатів дослідження. Теоретичні положення і висновки дисертації апробовані автором у виступах на наукових конференціях. Зокрема вони доповідалися на міжнародних конференціях, які проводилися в Інституті світової економіки і міжнародних відносин НАН України: “Актуальні проблеми розвитку відкритої економіки України” 12 лютого 2002 р. та “Україна в міжнародних економічних відносинах в умовах глобалізації” 4 липня 2002 р.

Положення роботи були використані при підготовці матеріалів Інституту світової економіки і міжнародних відносин “До питання про відповідність системи стандартів України критеріям ЄС та доцільність їх дотримання”, які було надіслано до Адміністрації Президента України.

Практичні рекомендації наукового дослідження щодо енергозбереження та екологізації моделі виробництва використовуються в практиці Російсько-шведського підприємства “ООО “Компанія РВМ-2000””.

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження було викладено в наукових публікаціях автора, зокрема у підготовлених автором

підрозділах книги: Еколого-економічні основи природоохоронних рішень у будівництві / А.І.Чорноморець, Ю.С.Вербицький, В.І.Большаков та ін. – К.: Техніка, 1993. – 176 с., 10,23 д.а. (обсяг особистої участі 5 д.а.), а також у 3 статтях у фаховому науковому виданні – Збірнику наукових праць ІСЕМВ НАН України. Загальний обсяг публікацій – 6,7 д.а.

Структуру дисертації складають вступ, три розділи (вісім параграфів), висновки, список використаних джерел, який нараховує 143 найменування, та додатки. Основний текст дисертації викладено на 171 сторінці. Дисертаційне дослідження містить 8 таблиць, 1 рисунок та 5 додатків.

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ГЛОБАЛЬНІ ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ В КОНТЕКСТІ ЗАДАЧ ЕКОНОМІЧНОГО РОСТУ

- 1.1. Економічно-екологічна складова процесів глобалізації
- 1.2. Ресурсо-енергетична проблема сучасного світового господарства
- 1.3. Природоохоронна діяльність як фактор та форма регулювання міжнародних економічних відносин

Висновки по матеріалах дослідження у 1 розділі

РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

- 2.1. Становлення сучасної системи організаційно-економічних механізмів та інститутів міжнародної природоохоронної діяльності
- 2.2. Міжнародна практика регулювання технологічної та інноваційної діяльності як фактор екологізації економічного розвитку та моделі спеціалізації

Висновки по матеріалах дослідження у 2 розділі

РОЗДІЛ 3. НАЦІОНАЛЬНА ПРИРОДООХОРОННА ПОЛІТИКА В КОНТЕКСТІ ЗАДАЧ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

- 3.1. Екологічна складова моделі сталого розвитку національної економіки України
- 3.2. Правовий та інституційний механізм екологізації відкритої економіки України
- 3.3. Напрями формування ефективного еколого-економічного механізму в Україні

Висновки по матеріалах дослідження у 3 розділі

ВИСНОВКИ

ЛІТЕРАТУРА

ДОДАТКИ

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** дисертації обгрунтовано її актуальність, мету, завдання та структуру, викладено наукову новизну та практичне значення отриманих результатів дослідження, їх зв'язок з іншими науковими розробками.

В **першому розділі** розглядається комплекс питань, які пов'язані з глобальними екологічними проблемами в контексті задач економічного росту, зокрема економічно-екологічна складова процесів глобалізації, ресурсо-енергетична проблема сучасного світового господарства, напрями сучасної природоохоронної діяльності в сфері регулювання міжнародних економічних відносин.

Реалії сьогоденного технологічного розвитку та глобалізації економічних відносин зумовлюють ситуацію, за якої господарський розвиток окремих країн, людства в цілому, наслідки екологічної політики слід розглядати в рамках єдиного блоку економіко-екологічних питань. Фактично йдеться про нову парадигму сучасного розвитку, яка інтегрує не тільки проблематику розподілу обмежених ресурсів та вивчення процесів їхньої переробки, але й широкий спектр відносин гео економічного характеру, еколого-економічних перспектив розвитку процесів відтворення.

Господарська діяльність людини, економіка світу в цілому на сучасному етапі характеризуються дедалі складнішими взаємозв'язками між своїми системними елементами. До значних переоцінок цілей та природних лімітів господарського розвитку може привести констатація швидких негативних змін у природі. В цьому зв'язку постають принципово нові вимоги і до економічної, міжнародноекономічної науки, яка повинна виробити цілі та критерії забезпечення сталого розвитку людства, окремих країн та народів світу. Переоцінка цінностей розвитку дозволяє констатувати виникнення механізму диспропорційного розвитку країн світу у відповідності до моделей спеціалізації на виробництві продукції переробки або сировини.

Значущість ресурсосировинної проблематики в сучасному світі зумовлюється цілою низкою важливих чинників. Це – обмеженість ресурсів, їх вичерпування, дедалі більш відчутний негативний вплив екстенсивної моделі господарювання та зростання обсягів виробничих процесів. Такі характеристики сучасного світогосподарського розвитку спричиняються до масового забруднення навколишнього середовища; вони погіршують умови життя людей, зумовлюють зникнення природних видів та цілих екосистем.

Існує зв'язок між функціями виробництва та екологічного навантаження. Так, протягом останніх трьох десятиліть типовим є збільшення темпів приросту продукту в індустріально найбільш розвинутих країнах, які є найбільшими забруднювачами довкілля – 2,5 – 3% на рік. Відповідно зростали й обсяги забруднення та енерговитрачання (темпи

зростання енергоспоживання становили 2,2 – 2,4% на рік, що дало підстави констатувати певне зменшення вмісту енергоносіїв у світовому валовому продукті). Втім небезпека ситуації збільшується тим, що “на велику дорогу” виходять такі “титани”, як Китай та Індія, а також значна кількість країн, що розвиваються. Ці держави здійснюють промислову реконструкцію та виходять на стадію енерго- та матеріаловитратного індустріального розвитку та, згідно очікувань, перетворюються на провідних забруднювачів довкілля.

Важливим завданням глобального масштабу є використання так званих альтернативних енергетичних технологій, важливою особливістю яких є те, що вони не справляють негативний вплив на температурний баланс планети. Можна констатувати, що в Україні, хоча й повільно, але розвиваються екологічно чисті види енергетики. Необхідною є розробка програми енергетичного розвитку України, яка б передбачала вихід на певні показники питомої ваги в енергетиці країни енергетики вітрової, морських припливів, сонця тощо. Можна констатувати необхідність розвитку в країні такої енергетики, яка базується на енергетичній переробці органічних речовин, особливо враховуючи аграрний потенціал держави.

Подальша деградація екосистем, забруднення атмосфери, поверхні суходолу та ґрунтів, Світового океану зумовлюють необхідність вживати термінових заходів щодо екологізації моделі господарського відтворення людства. Ключовим питанням є розподіл зобов'язань та повноважень країн у відповідності до обсягів забруднення навколишнього середовища, задач збереження біосистем та ліквідації наслідків й попередження негативних впливів на навколишнє середовище. Слід враховувати як сукупні обсяги забруднення різних видів, забруднення, яке обчислюється в перерахунку на мешканця країни, так і оцінки обсягів виробництва та динаміку процесів екологізації економічного відтворення, зокрема зниження негативного навантаження на природу.

В технічному відношенні складовими та факторами екологічної моделі міжнародних економічних відносин (крім суто економічних параметрів росту) постають: характеристика стану природно-ресурсного потенціалу та усіх його компонентів (повітря, водних, земельних, лісових, мінеральних ресурсів, флори та фауни та ін); вплив на природне середовище (як позитивний, так і негативний) різних видів діяльності людства; заходи, які вживаються задля нейтралізації антропогенного впливу на середовище; витрати, які пов'язані із здійсненням таких заходів; ефективність заходів та витрат; вплив зміненого середовища на саму людину, стан людства, суспільне виробництво та створені ним цінності.

В другому розділі розглядаються міжнародні економіко-організаційні механізми розв'язання проблем навколишнього середовища, зокрема становлення сучасної системи

організаційно-економічних механізмів та інститутів міжнародної природоохоронної діяльності, а також міжнародна практика регулювання технологічної та інноваційної діяльності в контексті екологізації економічного розвитку та моделі спеціалізації.

Обсяги виробничої діяльності у світі є такими, що її наслідки якісно перевищують не тільки репродуктивні відновлювані можливості природи, але й сукупний потенціал природоохоронних інститутів щодо її контролю. Неможливість розв'язати глобальні проблеми виключно на місцевому, національному рівнях зумовлює необхідність створювати та задіювати можливості усього людства, або його переважної чи найбільш економічно та технічно розвинутої частини. А це, в свою чергу, актуалізує задачі щодо організації міжнародних зусиль, вироблення відповідних інституційних структур та організаційно-правових інструментів та нормативів. Тому інтенсифікувалися зусилля з організації та проведення ряду важливих міжнародних, глобальних форумів, які або були спеціально присвячені питанням екологічної політики, або розглядали екологічні питання разом з іншими нагальними проблемами сучасного розвитку (допомога бідним країнам, роззброєння тощо).

Протягом періоду після Другої світової війни нарощувалися міжнародні зусилля в природоохоронній сфері, які було інтенсифіковано після завершення періоду конфронтації та холодної війни. Особливо велике значення мали такі форуми, як Стокгольмська конференція, конференція в Ріо-де-Жанейро, Самміт у Йоханнесбурзі, на яких обговорювалися актуальні питання екологічної політики та приймалися життєво важливі документи.

Але результативність означених заходів була мінімальною. Це пов'язано як з неконструктивністю позиції окремих держав (наприклад, США стосовно Кіотського протоколу), егоїстичними інтересами національних суб'єктів міжнародних економічних та політичних відносин, а також об'єднань держав, так і з некомплексністю підходів, що застосовувались.

Доцільно не просто пов'язати економічні результати виробничо-збутової, маркетингової діяльності з екологічними її характеристиками, але й виробити систему оцінок, яка інтегрує економічні та екологічні, ресурсовитратні показники.

Великого практичного значення, особливо на етапі формування механізмів ринкового регулювання та ринкової інфраструктури для певної країни набуває аналіз міжнародного досвіду сучасної інноваційної політики держави, що можна розглядати як фактор екологізації економічного розвитку країни та моделі спеціалізації. На відміну від політики, яка веде до пасивної сировинної орієнтації економіки країни, створення передумов

технологічного лідерства по окремих напрямках НТП створює екологічно орієнтовану соціальну модель.

Інноваційність економічного розвитку пов'язана із забезпеченням його конкурентоспроможності. І навпаки, сировинна орієнтація експорту закріплює відставання країни та її несприятливе місце в системі міжнародного поділу праці в подальшому. Тому перед багатьма країнами, що розвиваються, а також державами, які перебувають на транзитивному етапі розвитку, стоїть завдання вирватися за межі замкненого кола, в рамках якого діє така логіка: технологічно відстале виробництво зумовлює сировинний експорт, а останній “відтворює” технологічно відсталу економічну модель.

Для соціально-економічної сфери сучасної України, яка є типовим прикладом необґрунтованої лібералізації згідно нав'язаних рядом західних урядів та міжнародних організацій спрощених схем макроекономічного та державного регулювання, важливим є розуміння того факту, що суспільство в особі уряду повинно втручатися в інноваційний процес за допомогою широкого спектру фінансових та організаційно-адміністративних важелів. Таке втручання має наслідки в сфері екології, оскільки більш технологічно розвинута економіка, яка наслідує інноваційну парадигму прогресу, функціонує й у більш дружньому стосовно природи режимі (зазначимо, що такий режим вона сама ж значною мірою і відтворює).

Забезпечення притоку та поширення новітніх технологій об'єктивно має мультиплікаційний ефект та в подальшому сприяє поширенню передових досягнень на території країни, яка такі технології впроваджує. Причому має місце зворотній зв'язок між функцією експорту та технологічним прогресом. Останній сприяє оптимізації структури експорту, в той час як спеціалізація на виробництві наукоємних товарів та послуг є рушійною силою НТП.

В третьому розділі досліджуються особливості природоохоронної політики в контексті задач міжнародної економічної діяльності України, зокрема екологічні аспекти моделі сталого розвитку національної економіки, правовий та інституційний механізм екологізації відкритої економіки України, напрями формування ефективного еколого-економічного механізму в державі.

Проблематика екологізації економічного механізму України зумовлюється її помітною роллю в енергоспоживанні, неефективним та екологічно брудним виробництвом, а також тим, що держава контролює значні обсяги мінеральних ресурсів, покладів корисних копалин. Таке ставлення проблеми відповідає загальносвітовій тенденції розвитку, інноваційністю сучасного прогресу, тим, що зменшення матеріало- та енергомісткості виробництва постає фактором міжнародної конкурентної боротьби, інструментом економічної геополітики.

Поставлення питання щодо оптимізації екологічної політики та екологічних умов участі України в міжнародному економічному співробітництві органічно належить до загального контексту соціально-економічної політики в державі. Україна стоїть перед необхідністю подолання важкого екологічного стану за умов нерозвинутості інститутів регулювання та участі в міжнародній економічній діяльності, недосконалості законодавчої бази, яка регламентує умови міжнародного співробітництва. В країні в недостатній кількості представлено інформаційні, консалтингові та інші структури підтримки міжнародної економічної діяльності.

Аналіз структури українського експорту зумовлює висновок щодо того, що діюча модель національної спеціалізації не тільки не є фактором виправлення становища в екологічній сфері, а навпаки – консервує в Україні надзвичайно несприятливі екологічні умови. Виходом з такого положення має постати зменшення енергоспоживання базовими галузями української економіки, зниження матеріало- та енергомісткості виробництва.

Сказане стосується не тільки України, але й інших держав, які утворилися на пострадянському просторі. Такі держави постали в ролі наступників витратного способу господарювання, який характеризувався не тільки незаощадливим, екстенсивним типом промислової та аграрної діяльності, але й недбайливим ставленням до навколишнього середовища, ігноруванням принципів екологічно обґрунтованого ведення економічних справ та реалізації процесів відтворення. Втім, ситуація в Україні, яка значно ускладнена чорнобильським та іншими факторами, є чи не найскладнішою на європейському континенті, отже зумовлює необхідність особливо активних та термінових дій.

Екологічний стан України характеризується складним перебігом перехідних процесів, і посткризовими дефіцитами грошових ресурсів у країні. Процес національної правотворчості та створення організаційно-адміністративних інститутів, хоча і триває вже друге десятиліття, далеко не заповнив усі правові прогалини національної нормативно-правової системи. Передусім це стосується державного екологічного контролю, моніторингу на місцях. Особливий аспект проблеми становить розмежування контрольно-екологічних повноважень центральної та місцевої влад.

Економічно слід задіяти податкові, митні, кредитні, амортизаційні, а також, у відповідності до логіки ринкового регулювання, організаційно-адміністративні важелі з метою впливу на цінові та інші параметри комерційної діяльності об'єктів екологічного регулювання. Потенційно важливим та ефективним засобом сприяння екологізації виробництва на регіональному рівні є створення спеціальних фондів енергозбереження, які б стимулювали виробників нового

енергоефективного обладнання, а також споживачів, які прагнуть до енергота матеріалозбереження у своїй виробничій діяльності та у побуті.

Слід продумати механізм взаємодії науки, освіти та виробництва, впровадження досвіду провідних країн з ринковою економікою щодо підтримки агентів комерційної діяльності у науково-виробничій сфері, трансферу технологій, протекціоністського захисту наукомістких виробництв. Особливо слід наголосити на необхідності створити інноваційну інфраструктуру, систему кадрової підготовки фахівців, мережу інформаційних агенств, які б здійснювали консультації щодо наявного науково-технічного потенціалу, можливих партнерів по міжнародній торговій та коопераційній діяльності.

Держава повинна здійснювати постійний моніторг господарських об'єктів на предмет їхньої відповідності стандартам екобезпеки, причому як національним, так і, зважаючи на цілі торговельної, коопераційної та інших видів діяльності, інтеграції в європейські структури, міжнародним стандартам. Зокрема, предметом оцінювання має бути рівень шкідливості діючих підприємств та об'єктів господарювання, ступінь екологічного ризику і безпеки запланованої чи здійснюваної діяльності, зокрема при будівництві об'єктів, відповідність продукції, що ввозиться або виготовляється міжнародно кооперованими підприємствами екологічним стандартам, організація, допомога в організації екологічної експертизи та контроль за практичним дотриманням відповідних норм внаслідок проведення заходів експертизи, комплексна оцінка стану та перспектив розвитку та взаємодії екосистем з процесами господарського відтворення, взагалі сферою життєдіяльності людини, контроль та оцінка ефективності заходів щодо охорони навколишнього природного середовища.

Особливо важливий аспект проблеми – створення системи домовленостей в екологічній сфері між країнами СНД, передусім між Росією та Україною – державами, які взаємно пов'язані не тільки територіально, але й численими виробничо-коопераційними проектами. Необхідно (конкретно – в процесі переговорів та взаємних узгоджень й практичних кроків) створити прикордонні механізми запобігання екологічній шкоді та відповідної компенсації, якщо екологічну шкоду було таки завдано.

Реалії інтеграційних процесів на європейському континенті та взагалі на євразійському просторі визначають необхідність радикального покращання екологічної ситуації в Україні та підвищення ефективності екологічного регулювання в державі. Таке покращання має стати складовою реструктуризації відкритої економіки України, і передусім – важелем оптимізації її міжнародно спеціалізованого сектора.

Акцент на інноваційності соціально-економічного розвитку є фактором оптимізації умов участі держави в процесах міжнародної спеціалізації виробництва, взагалі поділу праці та формування експортного профілю держави. Інноваційний шлях розвитку є умовою екологізації моделі відкритої економіки держави. Кардинальним завданням є розробка та практичне наслідування пріоритетам інноваційного розвитку. Слід підтримувати науково-виробничі структури, наукомісткі виробництва, особливо ті, які формують експортний потенціал країни.

ВИСНОВКИ

Проведене в дисертації дослідження еколого-економічних компонентів глобалізації дозволило виробити ряд висновків та положень теоретико-методологічного та прикладного характеру.

1. Сучасна парадигма розвитку відкритої економіки має виходити з того, що імманентною складовою сучасного розвитку відкритої економіки є екологічне та науково обґрунтоване ставлення до ресурсоспоживання. Це зумовлює актуальність нової парадигми прогресу, у відповідності до якої досягнення цивілізації повинні вимірюватися не кількістю вироблених або спожитих продуктів, матеріалів, а якісними критеріями стану економіки, морально-духовних цінностей людства.

2. Екологічна модель розвитку та характер ресурсопереробки визначають гео економічні конкурентні перспективи національної економіки, закріплюють за нею відповідне місце в системі міжнародного поділу праці. В сучасному світі існує механізм диспропорційного розвитку країн світу, який формується об'єктивними економічними процесами та суб'єктивними зусиллями щодо формування моделі національної спеціалізації, інноваційного розвитку у відповідності до певних технологічних пріоритетів. Факторна спеціалізація може призвести до консервації технологічно примітивних та екологічно брудних виробництв.

3. Важливим завданням глобального масштабу є перехід до так званих альтернативних енергетичних технологій, які не справляють негативний вплив на температурний баланс планети, не провокують подальше забруднення повітря, поверхні планети та Світового океану.

Стосовно України, слід прийняти подвійну парадигму енергетичного розвитку. По-перше, слід скоротити неефективне енергоспоживання, знизити вміст енергоносіїв в структурі ціни кінцевої продукції, а по-друге – оптимізувати енергетичний баланс країни, що означає широке застосування потужностей вітроенергетики, соняшної енергетики, енергетики морських припливів і хвиль, виготовлення палива з відходів агропромислового виробництва.

4. Слід забезпечити комплексність ресурсоспоживання, переробки руд, мінералів тощо. Йдеться про використання усього, або максимально широкого спектру корисних речовин, з урахуванням усіх можливостей використання хімічних елементів, сполук, які є наявними в природній масі перероблюваних ресурсів.

5. Слід пов'язати результати прибутковості підприємницької, господарської діяльності з показниками екологічного стану, характером впливу на нього. Важливим інструментом екологізації моделі господарювання є модифікація механізму міжнародних економічних відносин у відповідності до принципів справедливого розподілу екологічної відповідальності, фінансових зобов'язань та повноважень країн.

6. Небезпечні обсяги антропогенного впливу на навколишнє середовище зумовлюють необхідність широких узгоджених дій світового співтовариства, щодо обмеження деструктивного впливу людини на екосистеми. При виробленні спільних дій, які спрямовуються на захист навколишнього середовища, слід враховувати обсяги споживання окремими державами природних ресурсів та обсяги забруднення з їхнього боку.

7. Інноваційний розвиток та розвиток виробничого потенціалу, прискорення економічного росту є взаємно пов'язаними функціями. Державі належить важлива роль забезпечення конкурентоспроможності економіки. Втручання в інноваційний процес може відбуватися за допомогою широкого спектру фінансових та організаційно-адміністративних важелів з метою створення більш дружнього стосовно природи режиму господарської діяльності. При практичному виробленні національної природоохоронної стратегії в Україні потрібно спиратися на найбільш ефективні приклади впровадження сучасних інноваційних технологій.

8. Переведення моделі господарського життя України на рейки більш екологічного розвитку потребує вдосконалення системи правового забезпечення та організаційно-інституційного розвитку. Слід створити продуманий правовий механізм, який би зумовив вигідність енерго- та ресурсозберігаючої політики. Необхідно розробити та встановити чітку систему екологічних стандартів та пов'язати екологічні наслідки економічної діяльності з фінансовими результатами при задіянні комплексу податкових, митних, кредитних, амортизаційних, організаційних важелів.

9. Держава повинна створити умови для ефективного проведення НДДКР в сфері енерго- та матеріалозбереження, механізми сприяння діяльності суб'єктам екологічного аудиту, обліку, сертифікації та стандартизації, еколого-інформаційного аналізу. Потрібним є обґрунтоване визначення державних пріоритетів інноваційного розвитку.

10. В Україні, як і в Росії та в інших державах з перехідною економікою, слід будувати екологічно обґрунтовану господарську систему,

дієву модель спеціалізації на енерго- та матеріалоозаощаджувальному, а отже – на екологічно чистому виробництві.

Список опублікованих праць за темою дисертації

1. Вербицький Ю. Становлення сучасної системи організаційно-економічних механізмів та інститутів міжнародної природоохоронної діяльності // Збірник наукових праць. Вип. 32 / Відп. ред. В.Е.Новицький. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2002. – С. 146-156.
2. Вербицький Ю. Напрями формування ефективного еколого-економічного механізму в Україні // Збірник наукових праць. Вип. 34 / Відп. ред. В.Е.Новицький. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2002. – С. 272-280.
3. Вербицький Ю. Економічно-екологічна складова процесів глобалізації // Збірник наукових праць. Вип. 35 / Відп. ред. В.Е.Новицький. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2002. – С. 249-256.
4. Еколого-економічні основи природоохоронних рішень у будівництві / А.І.Чорноморець, Ю.С.Вербицький, В.І.Большаков та ін. – К.: Техніка, 1993. – 176 с., 10,23 д.а. (обсяг особистої участі 5 д.а., автором підготовлено такі підрозділи роботи: Ч. 1: 1.1., 1.2., 1.5., 2.1., 3.1., 3.2., 3.3., 4.1., 4.2., 4.3., 5.3., 7.3., Ч. 2: гл. 2, Ч. 3: гл. 1, 2, 3).

Анотація

Вербицький Ю.С. Еколого-економічні компоненти глобалізації. – Рукопис.

Дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю – 08.05.01 – світове господарство і міжнародні економічні відносини. – Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, Київ – 2003.

У дисертації розкрито сутність проблем екологізації моделі відкритої економіки та міжнародних економічних відносин, визначено роль національних та міжнародних інститутів, які впливають на оптимізацію ресурсокористування. Проаналізовано міжнародну практику регулювання технологічної та інноваційної діяльності, вироблено пропозиції щодо адаптації зарубіжного досвіду екологізації економічного розвитку, формування ефективної та екологічно дружньої моделі спеціалізації в умовах України.

Визначено екологічні компоненти моделі сталого розвитку національної економіки, інструменти екологічної оптимізації правового та економічного механізму в Україні.

Ключові слова: екологія, природні ресурси, енергоспоживання, раціоналізація природокористування, НТП, технологічна політика, інновації, інтенсивний розвиток, спеціалізація, відкрита економіка, глобалізація.

Аннотація

Вербицкий Ю.С. Эколого-экономические компоненты глобализации. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.05.01 – мировое хозяйство и международные экономические отношения. Институт мировой экономики и международных отношений НАН Украины, Киев – 2003.

В диссертации раскрыта сущность проблем экологизации модели открытой экономики и международных экономических отношений, определена роль и место национальных и международных институтов, влияющих на оптимизацию ресурсопользования.

Констатируется возникновение механизма диспропорционального развития стран мира в соответствии со сложившимися моделями национальной специализации на производстве продукции либо глубокой переработки, либо низкой переработки и сырья.

Подчеркивается, что именно инновационно-информационная модель специализации оптимизирует условия социально-экономического развития, в то время, как специализация на горно-добывающей промышленности консервирует технологическую отсталость, канализирует поток инвестиций, в том числе иностранных, в технологически примитивные и экологически грязные виды производства, провоцирует недоинвестирование сфер образования, объектов и проектов научно-технического характера.

Проанализирована международная практика регулирования технологической и инновационной деятельности, сформулированы предложения по адаптации зарубежного опыта экологизации экономического развития, формирования эффективной и экологически приемлемой модели специализации в условиях Украины.

Доказывается, что в современных условиях научно-технического развития именно государству принадлежит решающая роль по обеспечению национальной конкурентоспособности. То же самое можно отнести и к задачам экологической оптимизации модели развития, поскольку на централизованном уровне возможно наиболее комплексное выделение научно-технических приоритетов, исходя из энерго- и ресурсоэкономной

модели производства. Подчеркивается, что специализация в соответствии с так называемыми “факторными преимуществами” (прежде всего связанными с экспортом сырья) консервирует технологически примитивные и экологически грязные виды производства, провоцирует недоинвестирование сфер образования, объектов и проектов научно-технического характера.

Определены экологические компоненты модели стабильного развития национальной экономики, инструменты экологической оптимизации правового и экономического институционального механизма в Украине.

Ключевые слова: экология, природные ресурсы, энергопотребление, рационализация природопользования, НТП, технологическая политика, инновации, интенсивное развитие, специализация, открытая экономика, глобализация.

Annotation

Verbytskyy Yuriy. Ecology and Economic Components to the Globalization. – Manuscript.

Dissertation for the scientific degree of candidate of economic sciences in the speciality 08.05.01 – World Economy and International Economic Relations. Institute for World Economy and International Relations, the National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv, 2003.

The dissertation discloses the essence of the problem of creating the more ecology friendly open economy and international economic relations models. It determines the role of the national and the international institutes that provide for the optimization of natural resources' consumering. The international practice of technological and innovation activities' regulation is analysed. The propositions on adapting the foreign experience in ecologic development policies, creating the effective and ecology friendly economy specialization model in Ukraine are worked out.

The ecology components to the sustained development model of the national economy, as well as the instruments of improving the legal and economic mechanism in Ukraine in accordance with the ecologic standards are defined.

Key words: ecology, natural resources, energy consumering, rational natural resources consumering, scientific and technology progress, technologic policy, innovations, intensive development, specialization, open economy, Globalization.